

MARMARA ÜNİVERSİTESİ MARMARA UNIVERSITY
ULUSLARARASI İLİŞKİLER RESEARCH CENTER FOR
ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ INTERNATIONAL RELATIONS

MURCIR Analiz

Değerler-Çıkarlar İkileminde ABD'nin Gazze Savaşı'na Yönelik Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme

ABD'nin dış politikasında değerler-çıkarlar ikilemi önemli bir devamlılık unsurudur ancak bu devamlılık unsurunu sadece ABD dış politikasına özgü olarak görmemek gerekir. Sadece büyük güç statüsüne erişmiş bir aktör açısından bu ikilemin çok daha fazla göze çarptığı zira büyük güçten ahlaki sorumluluklar konusundaki beklentilerin yüksek olduğu unutulmamalıdır. Etik, meşruiyet gibi faktörler de büyük bir gücün statüsünü muhafaza edebilmesinde kayda değer rol oynamaktadır.

Ayşe Nur Çetinoğlu Harunoğlu

7 Ekim 2023'te Hamas'ın İsrail'e yönelik saldırıları ve İsrail'in orantısız cevaplarıyla tırmanan savaş, Gazze'de insani bir krize neden oldu. Yapılan ateşkes çağrılarına rağmen devam eden bu savaşla ilgili birçok analiz yapıldı. ABD'nin söz konusu savaş karşısında aldığı tutum ise ayrıca tartışılmakta. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Başkanı Joe Biden'ın, Gazze Savaşı'nın ilk anlarından itibaren aldığı tutum, ABD'nin zaten çok uzun zamandır tartışılmakta olan sorumluluklarının yeniden masaya yatırılmasına neden oldu. Zira hem Başkan Biden'ın hem de Biden yönetiminde yer alan kilit isimlerin bu zamana kadar benimsedikleri söylem taraflı olmakla kalmıyor; ABD'nin büyük ve sorumlu bir güç olduğu konusunda insanlığı ikna etme gibi bir isteği ve arayışı olmadığını da gösteriyor. Ulusal güvenlik stratejilerinde Çin'i kendisine alternatif oluşturabilecek yegâne stratejik rakibi olarak ilan eden ABD'nin, Gazze Savaşı'ndaki taraflı tutumu, kısa vadede ABD'nin çıkarlarına hizmet ediyor gibi görünse de uzun vadede ABD'nin inandırıcılığını bir kere daha derinden sarsarak, Çin karşısında ciddi şekilde mevzi kaybetmesine neden olabilir. Ki bu da değerleri yok sayma pahasına çıkarlarını koruyan ABD'nin, Gazze'ye yönelik bu tutumu benimseyerek, aslında uzun vadede çıkarları aleyhine hareket etmiş olduğunun habercisi olarak görülebilir.

Bu açıdan bakıldığında Gazze Savaşı, büyük bir gücün sorumlu bir büyük güç olarak hareket etmesinin önemini yeniden hatırlatmış görünüyor. Bu değerlendirme büyük güç olmanın ahlaki sorumluluklarını göz önünde tutarak, değerleri ve çıkarları arasında sıkışmış olan ABD'nin, Gazze Savaşı'na yönelik tutumunu tarihsel bir açıdan anlamaya çalışacaktır

Değerler-Çıkarlar ikileminden ne anlaşılmalıdır?

Değerler-çıkarlar ikilemi felsefi kökenleri oldukça eskilere dayandırılabilir ancak aynı zamanda uluslararası ilişkilerin modern kuramları tarafından yeniden üzerinde konuşulan, tartışılan bir ikilemdir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde “egemenler açısından her şey mübah midir?” sorusuna verilen farklı cevaplarla gündeme gelen bu ikilem, “insancıl müdahale” ve “koruma sorumluluğu” (R2P) gibi yeni normların ortaya çıkmasıyla somutlaşmıştır. Devlet merkezli uluslararası sistemde, devletin çıkarlarının korunması öncelikli görülebilir. Ancak küreselleşme sürecinin hızlanması, sınırların anlamsızlaşması, devlet dışı aktörlerin dünya politikalarının parçası ve hatta belirleyicisi haline gelmesi, birey odaklı sorunların küresel ölçekteki sorunlardan bağımsız düşünülmemesi yönündeki farkındalık, dünya siyasetini etkileyen önemli değişimleri temsil etmektedir. Bu değişen şartlarda, devletlerin kendi çıkarlarını yok sayarak sadece değer odaklı bir dış politika izlemeleri elbette gerçeklikten uzak bir beklentidir. Fakat hem kuramsal hem de pratik düzlemde, artık devlet çıkarının tek başına öncelikli olmaması gerektiği ve birey odaklı değerlerin ve ahlaki sorumlulukların da en az çıkarlar kadar öncelikli görülmesi gerektiği yönünde bir farkındalığın bulunduğu söylenebilir. Ancak bu farkındalığa rağmen, 1990’larda özellikle Afrika’da ve Avrupa’da, 2000’lerde ise Orta Doğu’da yaşanan insani krizler, beraberinde yapılan insancıl müdahaleler ve seçici şekilde devreye sokulan “koruma sorumluluğu” yeni endişelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazı insani krizler karşısında bazı büyük devletler son derece hassas olabilirken, başka insani krizler karşısında aynı büyük devletler aynı hassasiyeti göstermeyebilmekte ve devletlerin egemenlik haklarını vurgulayabilmektedir. Dolayısıyla şüpheli/eleştirel görüşe göre, devlet egemenliğine meydan okuyarak bireyi öncelikli hale getiren bu yeni normlar, aslında insanlık için değil, birtakım devletlerin çıkarlarını korumak için devreye sokulmaktadır. Başka bir ifadeyle “insancıl müdahale” ve “koruma sorumluluğu” gibi bireyi önceleyen normlar, tarihte hiçbir zaman müttefiklerin/ortakların birbirlerine yönelik uyguladıkları bir pratik olmamıştır ve olmayacaktır. Aksi türlü, Rusya Federasyonu’nun 1999’da Kosova’daki sivillerin; ABD’nin ise şu anda Gazze’deki sivillerin korunmasına yönelik bir insancıl müdahaleye muhalefet etmesi başka nasıl açıklanabilir(di)? 1999’da nasıl ki Rusya, Sırbistan’ın egemenlik haklarını öne sürüp yaşanan insani krizi görmezden gelmeyi tercih ettiyse, bugün de ABD İsrail’in egemenlik haklarını öne sürüp, Gazze’de yaşanan insani kriz karşısında sessiz kalmayı tercih etmektedir.

Değerler-Çıkarlar ikileminin ABD dış politikasına tarihteki yansımaları nasıl olmuştur?

XVIII. yüzyılın sonunda 13 koloninin bağımsızlık mücadelesinden doğan ABD’nin siyasi kültüründe birey odaklı değerlerin merkezi bir yeri bulunmaktadır. ABD’nin bağımsızlık serüveni zaten bireysel hak ve özgürlüklerin korunması adına ortaya atılmış bir mücadeleydi. Avrupa’daki siyasi, dini, ekonomik baskılardan kurtulmak için yeni dünyaya göç eden halklar, Londra’daki parlamentonun ve kralın kendilerine empoze ettiği vergiler nedeniyle, bireysel hak ve özgürlüklerinin sömürüldüğünü düşünmekteydiler. ABD’nin ilk Dışişleri Bakanı ve 3. Başkan’ı olacak olan Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan 1776 Bağımsızlık Bildirgesi ABD’nin kurucu felsefesini son derece net şekilde ortaya koyuyordu: Koloni sakinleri, sırf insan olmaları

sebebiyle, doğanın tüm insanlığa bahşettiği devredilmez hak ve özgürlüklere sahiptirler ve kimse bu hak ve özgürlükleri onlardan rızaları dışında alamazdı.

ABD Bağımsızlık bildirgesi ilan edildiği çağa göre oldukça yenilikçiydi. 1215 Magna Carta Libertatum ve İngiltere liberalizminden esinlenerek ortaya atılan bu fikirler, ABD'nin siyasi kültürünün merkezine bireyi yerleştirdi. Kaldı ki 1787'de ilan edilen Anayasa'ya da daha sonra yapılan ilk ekleme Haklar Beyannamesi oldu. Tüm bunlar ABD'nin kurucu babalarının zihinlerinde, ABD'nin özel, şahsına münhasır bir ulus olduğu yönündeki inancı kuvvetlendirdi. Belki bundan dolayıdır ki ABD siyasi kültüründe merkezi yere sahip olan bireysel hak ve özgürlükleri tüm dünya insanlarına yönelik bir anlayış olarak görmemek gerekir. Bir yandan ABD kolonileri kurulurken yerli halka yönelik sürdürülen silahlı mücadele, ayrımcılık, yerlilerin insanîyetlerinin sorgulanması ve diğer yandan iç savaşa neden olan kölelik uygulaması hatırlandığında, söz konusu bireysel hak ve özgürlüklerin her ne kadar evrensel olduğu ifade edilse de aslında Avrupa'dan göç eden beyazlarla ilgili olduğu anlaşılır.

ABD'nin siyasi kültüründe yer alan bireysel değerlerin, dış politikaya kaçınılmaz şekilde yansıdığı ve bu değerlerin araçsallaştırıldığı tarih boyunca birçok örnekte görülür. 1898'de meydana gelen İspanya-Amerika savaşı sonrasında İspanya, Amerika'daki kolonilerini kaybetmişti. ABD açısından mutlak bir zaferle sonuçlanan bu savaş sonrasında Başkan William McKinley'nin sözleri oldukça manidardı: "Amerikan bayrağını daha fazla toprak edinmek için değil, insanlık namına dikiyoruz". Bu cümle ABD'nin hakimiyet değil, özgürlük peşinde olduğunu iddia ediyordu. Bu esnada ABD'nin o toprakları, o topraklarda yaşayan halkları özgürleştirmek için mi, yoksa batı yarıküredeki hakimiyetini sağlamlaştırmak için mi aldığı elbette tartışmaya açık bir konudur. Ancak burada altı çizilmek istenen, ABD karar alıcıların söylemlerinde değerlere yönelik vurgunun her zaman olduğu ve bu vurgunun kimi zaman çıkarları meşrulaştırıcı araç olarak bilinçli ya da bilinçsiz şekilde kullanıldığıdır. Aynı 11 Eylül sonrasında Irak'a demokrasi götürmek amacıyla yola çıkan Bush yönetimin söylemlerinde olduğu gibi.

Değerler ve çıkarlar her zaman birbiriyle zıt kutupları mı temsil eder? ABD dış politikası kararlarında uyumlu olduğu zamanlar/ örnekler yok mudur, gibi sorular akla gelebilir. Bu noktada ABD'nin 1956 Süveyş krizi sırası aldığı tutumdan bahsetmek yerinde görünüyor. Mısır devlet başkanı Cemal Abdülnasır'ın Süveyş kanalını millileştirme kararı sonrasında bölgedeki çıkarlarını tehlikede gören İngiltere, Fransa ve İsrail bir araya gelip gizlice kararlaştırdıkları ortak askerî harekât planını uygulamaya koydular. Bu plana göre İsrail, Sina yarımadasını işgal edecek, ardından Fransa ve İngiltere savaşan Mısır ve İsrail kuvvetlerini birbirinden ayırmak ve bölgedeki istikrarı sağlamak amacıyla müdahalede bulunacaklardı. Ancak ön göremedikleri bir durum oluştu. Destek alacaklarını düşündükleri ABD'deki Eisenhower yönetimi, BM Genel Kurulu'nda söz konusu işgali kınayan ve yabancı kuvvetleri Mısır'dan acilen çekilmeye çağıran kararların öncüsü oldu. ABD böylece geleneksel müttefiklerini desteklemek yerine, Sovyetler Birliği ile ortak hareket ederek müttefiklerini kınayan kararlara imza atmış oluyordu. Bu krizde ABD'nin İngiltere, Fransa ve İsrail'e destek vermek yerine, Arap sosyalizminin ve milliyetçiliğinin simgesi Nasır'ın ve Mısır halkının yanında durarak haklının yanında olmayı tercih eden büyük ve sorumlu bir güç gibi davrandığı ifade edilebilir. Ancak ABD'nin bu tutumunun arkasında aynı zamanda kendini Orta Doğu'nun Müslüman halklarına İngiltere ve Fransa'nın yerine gelen "yeni

kolonyal güç” olarak tanıtmak istememesi de bulunmaktadır. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’in açıkça ifade ettiği gibi, bu dönemde ABD’nin İngiltere, Fransa ve hele ki İsrail ile ortak hareket etmesi, ABD’nin Orta Doğu halklarınınca emperyalizmin yeni aktörü olarak algılanmasına neden olabilirdi, ki bu da onları Sovyetler Birliği’ne daha büyük bir sempatiyle bakmaya itebilirdi. Böylece ABD, Süveyş krizinde benimsediği bu tutumla, bir yandan Orta Doğu’nun Araplarını SSCB’nin kollarına itmeyerek çıkarlarını korumuş, bir diğer yandan da ahlaki sorumluluklarının bilincinde olan büyük sorumlu bir güç olarak davranabilmiştir.

Bu açıdan ABD’nin Gazze Savaşı’na yönelik tutumu nasıl değerlendirilebilir?

Dış politikada değerler-çıkarlar dengesini tutturabilmek her zaman mümkün görünmüyor. Hele ki XX. yüzyılda büyük güç statüsüne erişmiş ve dünyanın büyük bir kısmına siyasi ve ekonomik olarak angaje olmuş ABD açısından bu daha da zor olabilir. Böyle olmakla beraber yaşanan insani krizlerin, büyük güçlere insanlığa dair sorumluluklarını hatırlatması gerektiği yönünde bir beklenti bulunuyor.

Ekim 2023’te Gazze’de tırmanan gerilimle beraber, ABD’nin BM temsilcisi Linda Thomas-Greenfield, İsraili esirlerin serbest kalması, Filistinli sivillerin insani ihtiyaçlarının karşılanması, İsrail’in kendini savunma hakkının korunması ve uluslararası insancıl hukukun muhafaza edilmesi gerektiği yönündeki düşüncelerini sıklıkla paylaştı. Bu açıklamalar ABD’nin Gazze’de yaşanan insani krizi görmezden gelmediğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Zaten Başkan Biden da birçok açıklamasında Gazze’deki insani krize yönelik önlemler alınması gerektiğini vurgularken; bir diğer yandan da İsrail’in kendini savunma hakkı olduğunun altını çizdi. Buna ek olarak ABD’nin Filistinlilere en fazla bağışta bulunan ülke olması da ayrı bir gerçek. Sadece Biden döneminde 1 milyar dolara yakın yardım gönderildiği kayıtlara geçmiş durumda. Ancak yapılan bu yardım ABD’nin ahlaki sorumluluklarının bilincinde bir büyük güç olduğunu gösterir mi?

Ekim 2023’te savaşın başlamasından itibaren BM Güvenlik Konseyi’nden ilk ateşkes kararı ancak 25 Mart 2024’te çıkabildi. Ramazan ayı boyunca Gazze’de ateşkes talep eden 2728 (2004) No’lu karar 14 lehte, bir de çekimser oy ile kabul edilebildi. Her ne kadar İsrail, bu kararı tanımadığını ilan etse de ABD’nin söz konusu kararı- önceki girişimlerin aksine- veto etmemesi, ancak çekimser oy kullanması önemlidir. Zira ABD’nin bu tutumu İsrail’in tepkisini çekmekte gecikmemiştir. Ancak karar alındıktan sonra kararın dili üzerine yapılan tartışmalar ABD’nin insani krizler karşısındaki seçiciliğini bir kere daha gözler önüne sermiş oldu. Zira karar sonrasında ABD’nin BM temsilcisi tarafından yapılan açıklamalarda, BM Güvenlik Konseyi’nin söz konusu kararının aslında bağlayıcı olmadığı, çünkü kararda ateşkes talebinde bulunulduğu (demands), ateşkes kararı alınmadığı (decides) ifade edildi. Bu tartışmalar devam ederken, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Başsavcısı Kerim Han, İsrail Başbakanı Netanyahu ve Savunma Bakanı Yoav Gallant hakkında Gazze şeridinde savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlediklerine dair makul gerekçeler olması sebebiyle yakalama kararı başvurusunda bulundu. Kerim Han, diğer taraftan Hamas Siyasi Büro Başkanı İsmail Heniyye, Hamas’ın Gazze’deki lideri Yahya Sinvar ve Hamas’ın askeri kanat liderlerinden Muhammed ed-Dayf hakkında da yakalama kararı başvurusu yaptı. Söz konusu başvurular sonrasında ABD Dışişleri Bakanlığı,

UCM'nin İsraili yetkililerle Hamas liderlerini eş tutmasının yanlış bir değerlendirme olduğu yönünde açıklamalar yaptı. Zaten Dışişleri Bakanı Anthony Blinken de UCM'nin İsraili yetkililere yönelik başvurusunun, olası bir ateşkesi sekteye uğratacağını dolayısıyla da Gazze'deki çözümsüzlüğü tetikleyeceğini vurguladı. Burada ABD açısından yine önemli bir tutarsızlık göze çarptı: UCM, Ukrayna'da işlenen suçlara ilişkin yürüttüğü soruşturma kapsamında Rusya Devlet Başkanı Putin hakkında 17 Mart 2023'te yakalama kararı çıkardı. ABD'nin UCM'nin bu kararını hararetle desteklerken, İsraili yetkililere yönelik olası yakalama kararına "ateşkesi sekteye uğratacağı" gerekçesiyle şiddetle karşı çıkması, büyük güçler nezdinde insani krizlere yönelik hassasiyetlerin kaygan zeminini gösteren bir başka örnek olarak yorumlanabilir. Buna karşılık, ABD'nin tasarladığı bir metin üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran'da aldığı 2735 (2024) sayılı Karar ile Gazze'de acil ateşkes çağrısında bulunması önemlidir.

ABD'nin dış politikasında değerler-çıkarlar ikilemi önemli bir devamlılık unsurudur ancak bu devamlılık unsurunu sadece ABD dış politikasına özgü olarak görmemek gerekir. Sadece büyük güç statüsüne erişmiş bir aktör açısından bu ikilemin çok daha fazla göze çarptığı zira büyük güçten ahlaki sorumluluklar konusundaki beklentilerin yüksek olduğu unutulmamalıdır. Etik, meşruiyet gibi faktörler de büyük bir gücün statüsünü muhafaza edebilmesinde kayda değer rol oynamaktadır. Bu sebeple de ABD gibi şu anda düşmekte olduğu iddia edilen bir gücün değerler ve çıkarlar arasındaki gerilimi daha iyi yönetmesi gerekmektedir. ABD'nin İsrail'le olan bağları elbette ki kuvvetlidir. Netanyahu'nun tüm protestolara rağmen ABD Kongresi'nde 24 Temmuz 2024'te yaptığı konuşma ve o sırada Kongre üyelerinden aldığı destek unutulmamalıdır. Buna karşılık, bu sıkı bağların insani krizler karşısında, ahlaki sorumluluklarla dengelenmesi gerektiği ayrı bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Zira değerleri tamamen yok sayan bir dış politikanın uzun vadede çıkarlarını muhafaza etmesi mümkün görünmemektedir.

Yazar Hakkında

Ayşe Nur Çetinoğlu Harunoğlu, Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesidir. Galatasaray Üniversitesi, Université Libre de Bruxelles ve Marmara Üniversitesi'nden sırasıyla lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini almıştır. İlgi alanları ABD Dış Politikası, Türk dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileridir. Çetinoğlu, *Turkey Between the United States and Russia: Surfing on the Edge* (Maryland: Lexington Books, 2021) ve *Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-ABD İlişkilerinde Orta Doğu ve Lider Diplomasisi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2023) kitaplarının eş yazarlarından.

*Yazıda yer alan fikirler yazarına/yazarlarına aittir ve MURCIR 'ın yayın politikasını yansıtmayabilir.

